

Földes Györgyi: Akit „nem látni az erdőben”. Avantgárd nőírók nemzetközi és magyar kontextusban, Budapest, Balassi Kiadó, 2021, 172 p.

Földes Györgyi *Akit „nem látni az erdőben”* című könyve a marginális pozíciójába kényszerült „másik”, azaz a női alkotók lehetőségeit tárja fel az avantgárd mozgalmak és esztétikák történeti kontextusának és a nőtörténet genderkonceptióinak kettős perspektívájából. Alkotói szubverzió és teremtő nőiség: két eleve izgalmas fogalom, melyek messze nem zárják ki egymást, sőt az önpozicionálás perspektíváit is megnyitják, s az antagonisztikus ellentétek egymásnak feszülő kísérleteiből valóban izgalmas szövegek születtek. Sőt: a legizgalmasabb talán maga az elbizonytalanítás, a nemi sztereotípiák kikezdehetőségének játéka. A könyv címe René Magritte *Nem látom az elbűjtött nőt az erdőben* című képére utal, mely a *La Révolution surréaliste* utolsó számában jelent meg. A képen a szurrealisták (valamennyien férfiak) állnak körbe egy lenyűgöző női aktot – lehuny szemmel. Akik „nem látszanak” az avantgárd magyar diszkurzusának erdejében, azok ebben a könyvben egyszerűen láthatóvá válnak, már amennyire ezt a látványt a tudományos rekonstrukció érvényesülni hagyja, hiszen sokszor kénytelen a homályban tapogatózni: többek között Újvári Erzsébet, Simon Jolán, Réti (Komját) Irén, Kádár-Karr Erzsébet és Csont (Szántó) Judit pályaképe bontakozik ki előttünk.

A könyv egyik legizgalmasabb fejezete az avantgárd nőképek elemzése: a futurizmus „expliciten nőgyűlölő” természetétől kezdve a meglepően befogadó dadáig számos különös aspektus kerül elő. A mizogün századvég erős hatása (Nietzsche, Weininger) a nőt az *abjekt* pozíciójába kényszeríti, a „megzabolázhatatlanul” burjánzó anyaghoz köti a lételevét, s így kényszeríti a tárgyas alárendelés másodlagos közegébe. És ráadásnak, s ez talán a legdöbbenetesebb, meg is ideologizálja azt. Hasonlóképpen érdemes lenne vizsgálni az avantgárd globális másságkonstrukcióit, pl. a művészi alkotásokat gyakorta felszabadító queer

tendenciákat, melyek ugyanakkor az avantgárd „ideológiai” programokban rendszerint agresszív elutasításokkal társulnak. Elég csak André Breton *A szürrealista forradalom* című, 1928-as, homofób passzust is tartalmazó szövegére gondolni. Az ilyen típusú agresszív fellépés sokak szerint hozzájárult pl. a kiváló meleg szürrealista költő, René Crevel öngyilkosságához, holott pl. a biszexuális Aragon toleranciaérzékét, úgy tűnik, nem sértette. A nőies, az elnőiesedett férfi pozíciójára a könyv többször is kitér, pl. a dandy alakja is az elnőiesedés „ijesztő” konnotációit aktiválta. A test-reprezentációknál előkerül az androgün pozíció, és ebben a sémában válik izgalmassá Breton mitikus, a személyiség konkretizálásától elrugaskodó, ma sok tekintetben megmosolyogtató nőképe is. A nő nála az „erotikus gyöttrődés” tárgya marad: a férfienergia lecsapolója.

Mina Loy (apja londoni magyar zsidó bevándorló volt) önéletrajzi hosszűzveze külön elemzés tárgya, de még talán ennél is izgalmasabb, hogy Loy 1914-ben feminista kiáltványt adott ki, mely a nőiség betájolásakor leszámolt a férfival mint referenciaponttal, a szexről és a szaporodásról szóló diskurzust pedig megfosztotta a megőrzettségétől (férje Arthur Cravan, a jeles dadaista költő és bokszoló volt). Valentine de Saint-Point feminista kiáltványa Marinetti kiáltványára válaszolva vázolt fel egy új nőtipust: a koncepció lényege, hogy a nőiség és férfifiaság mindenkiben ott van, csak a „dózisa” más. A túl nőies nő a „szív polipja”, aki érzelmi eszköztárával leszívja a férfiakat és elernyeszti a gyerekeit, de létezhet velejéig futurista nő is. Külön érdekesség, hogy Erdős Renée *Az Ujság* 1913. febr. 2-i számában ismertette a manifesztumot. Loy önéletrajzi versében (*Anglo-Mongrels and the Rose*) a „korcs” lét avantgárd képei mellett egy fiktiiv Budapest-képzet is kirajzolódik, miközben a transzkulturalizmus koncepciója is releváns értelmezői teret indukál a szöveg köré.

A dandy téma visszatér *Az android, a kiborg, a dandy meg a nő* c. tanulmányban.

A dandykonceptiókat a szerző meglehetősen széttartóan mutatja be, a jelenség

„transzgresszív, amennyiben társadalmi, morális és vallási határok áthágására is irányul”, lebontja a férfiasságsztereotípiákat, s ebben Földes szerint a dadaista alkotó rokona, noha „a verbális provokációt részesíti előnyben” és nem az akciót. Másrészt a női pozícióval szembeállítva „maszkulin, látszólag hideg, steril, márványszerűen oppozicionális párja az ösztönös, testileg bűnös nőnek”. A biszexuális Hannah Höch *Da-Dandy* c. kollázsán egész más látszik, mint ami a koncepciók keveredéséből kijön: mégpedig alighanem maga a queer. A következő alfejezet készséggel ismeri el, hogy a határok képlékenyek nemi tekintetben is, itt lép be a kiborg mint konstrukció. Bortnyik Sándor *Új Ádám / Új Éva* c. képpárját is felhossa példának: Ádám valóban dandy, kiborg és bábu is egyszerre. Viszont a nemi kétosztatúság transzgressziója itt Höch munkáihoz képest nem olyan egyértelműen jön létre.

Kádár Erzsébet a Ma hasábjain között versait külön tanulmány elemzi. A legizgalmasabb pályaképet a *Csont Judith–Szántó Judit–Pál Judit* című írás adja: József Attila majdani szerelme Hidas Antal (aki emigrációban többek között a Kassai Munkás irodalmi szerkesztője lett), a férj támogatásával avantgárd verset közölt a Mában (a *Jaj! Emberek / cernaszálon libeg a szívünk* kezdetű kompozíciót). Huzella Ödön a Magyar Lapokban épp ezt a verset cikizte ki mint az „izmus” egyik elretentő termékét. A „Kassák-utánzók, Nicolas Beaudoin-majmolók és Csont Judit-másolók” „kiizzadt” szövegei Huzella szerint lejáratják az avantgárdot. Szántó Judit „nyomorgó proletáraszony” imidzsét Földes Györgyi elegánsan számolja fel, helyébe egy aktív, szavalókórust szervező, komoly minőségérzékű, intellektuális nő kerül. Ez az írás Simon Jolán előadó-művészetének taglalásához is remek felvezető: kétségtelen, hogy az írás Simon Jolán eddigi legkomplexebb portréját kínálja.

Földes Györgyi nemcsak egy hiányzó alapdiskurzus viszonyítási pontjait jelölte meg az irodalomtudomány koordinátarendszerében, hanem a különféle, rejtőzködő alakzatok sokaságát is láthatóvá tette.

Csehly Zoltán

Papp Árpád (szerk. és a bevezető tanulmányt írta): Délszlávok Párizsban. Egy határszakasz megajzolásának krónikája és dokumentumai. Zenta, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, 2021, 758 p.

A trianoni békeszerződés létrejöttéhez vezető folyamatok vizsgálatának jelentősége nyilvánvaló, azt nem igazán lehet vagy kell túlhangsúlyozni. „Magyar szempontból” természetesen számos jól ismert – egyszerre emocionális és racionális – értelmezési nehézség is adódhat az efféle tevékenység során még akkor is, ha professzionális tudományos munkáról beszélünk, legyen szó a témakör bármelyik aspektusáról, különösen ami a korabeli cseh és szlovák, román, valamint délszláv politikum törekvéseit illeti. Az e folyamatokat vizsgáló tudományos munkák minőségének egyik legfontosabb fokmérője talán éppen az, hogy az adott szerző mennyire tud túllépni az említett nehézségek gazdag televényén.

Papp Árpád etnográfus arra vállalkozott, hogy elsődleges, köztük eddig ismeretlen források alapján összefoglalja a bánáti, bácskai és baranyai, vagyis a jugoszláv–román és a jugoszláv–magyar határok kialakulását az azokhoz vezető tárgyalások és megbeszélések elemzésén keresztül. A kutató ezen ambíciózus cél érdekében elsősorban a belgrádi Jugoszláv Levéltár, a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia Levél- és Kézirattára, valamint az újvidéki Szerb Matica Levél- és Kézirattára vonatkozó anyagait dolgozta fel, s egyáltalán nem elhanyagolható módon a szerb történetírás eredményeit is hasznosította, illetve közvetítette.

A kötet alapvetően két részre bontható. Egyfelől adott az öt szövegegységre tagolódó „bevezető tanulmány” (23–342. p.), valamint a szöveggyűjtemény, amelyet színes térkép-melléklet követ (343–728. p.). A két nagy blokk természetesen szorosan kötődik egymáshoz, hiszen a szerző pontos hivatkozásokkal jelölte meg, hogy konkrétan melyik forrással foglalkozik a tárgyalás adott pontján. A könyv jellegét tekintve a szokásosnál is hasznosabb szerepet tölt be a névmutató (729–758. p.).

A főszöveg vezérfonalát tehát a délszláv politikai vezetés és delegáció területi követeléseinek alakulása, annak megannyi leágazása képezi. Megkockáztatható, hogy a gazdag tematika okán mintegy kézikönyvként is forogatható a kötet, ugyanis – egyebek mellett – a jugoszláv eszme fejlődéstörténetétől kezdve a világpolitikai kereten át a délszláv küldöttség összetételének kialakulásáig számos résztmárról is összefoglaló képre tehet szert az érdeklődő olvasó. E téren kiemelendő szövegrész a bánáti, a bácskai, valamint a baranyai területi egységekre vonatkozó kronologikus áttekintés.

A kötet kétségtelenül legizgalmasabb részeihez tartozik Jovan Cvijić (1865–1927) alakja, amely kapcsán sokszor szembesülhet az olvasó azzal, hogy a neves szakember miként állította a nemzetpolitika szolgálatába néprajzi és földrajzi ismereteit, valamint a nemzetközileg is jelentős súllyal bíró tekintélyét, kapcsolatrendszerét. Az, ahogyan a tudományosság a 19. századtól kezdődően egyes esetekben szimbiózist alakított ki a nemzetépítést végző politikával,* természetesen nemcsak a szerb tudománytörténet páratlanul tanulságos aspektusa, ám például épp az első világháborút lezáró béketárgyalások tükrében mindenképp beszédesen mutat rá a tudomány eszközként való használhatóságára. Papp Árpád maga is kiemeli Cvijić kulcsfontosságú szerepét abban, hogy az 1919 tavaszán megfeneklett délszláv területszerzési programot kimozdította a holtpontról összefoglaló munkája segítségével, megnyerve a délszláv „ügynek” a nagyhatalmak jóváhagyását. A szöveggyűjteményben e mozzanat miatt is izgalmas olvasmányok számát több Cvijić-levél. A szerb tudománytörténet egyik legfajsúlyosabb alakjának köszönhető az is, hogy a kötetben részletes figyelmet kapott a tárgyalódelegáció néprajzi-történelmi szekciója.

A béketárgyalások folyamatainak szövevényes megrajzolásán túl rendkívül hasznos tar-

talmi egységnek tartható a „Vox populi vox Dei” címmel ellátott fejezet. Ebben a szerző olyan különféle forrásokat mutat be, amelyeket a vitatott hovatartozású területek délszláv és/vagy szerb lakosságának, azok képviselőinek álláspontjait összegzik. Az erőteljes – és elsősorban a magyarokkal szembeni – sztereotípiákkal operáló iratokat a szerző analitikusan, higgadt módon elemzi, elsőséggben részéssítve természetrajzuk felvázolását, s inkább az olvasóra hagyva az egyes tézisek valóságtartalmának minősítését. A magyar vonatkozású minősítéseken túl képet alkothatunk a németekkel, zsidókkal és románokkal szembeni ítéletalkotásról is, amelyek szintén nem mentesek a béketárgyalásokon magasba csapó túlfűtött politikai motiváltságtól.

A kötet összességében remek kalauzul szolgál a korabeli délszláv politikai aspirációk, illetve a tudomány és politika összetett viszonyának megértésére. Az első bekezdésben jelzett szellemi kihívásnak Papp Árpád sikeresen eleget tett, s ezzel olyan közvetítői gesztust tudott felmutatni, amely nélkül gyakorlatilag nem lehetséges akadálytalan, termékeny munkát végezni sem a magyar–szerb (és/vagy jugoszláv), sem a hasonló más jellegű regionális és történelmi kapcsolatrendszerek szerteágazó tematikájában. Egyúttal arra is jó példa az egyébként Szabadkán élő és dolgozó szerző megközelítésmódja, hogy a „kisebbségi” magyar közegbe ágyazódó tudományos munkát voltaképpen milyen szellemi előnyök segítik az elemi fontosságú regionális témák kutatásában.

(Vataščin Péter)

Jeszenák János báró. Az 1848–1849. évi országgyűlés mártírjai. Szerk. Kedves Gyula–Pelyach István. Budapest, Országház Könyvkiadó, 2019, 201 p. /Konferenciák az Országgyűlési Múzeumban, 4./

2015 októberében indult el az a konferenciasorozat az Országgyűlési Múzeumban, amely minden évben az 1849 októberében a megtorlás áldozatául esett politikusok közül mutat be egyet-egyet (s aztán az ott elhangzott előadások könyvként is megjelennek). Az ankétok, illetve a

* Vö. Srđan Atanasovski: Ó-Szerbia létrehozása: útleírókat követve, a folklór nyomában. *Acta Ethnologica Danubiana* 21 (2019), 11–27. p.

kötetek célja nem csupán a kivégzettekéről való megemlékezés, hanem az is, hogy a történelmi jelentőségüknek megfelelő helyre emeljék fel őket a közgondolkodásban. Hiszen például Szacsay Imre, Jeszenák János vagy Perényi Zsigmond neve sokak számára annak ellenére sem csenghet ismerősen, hogy e politikusok egyaránt kiemelkedő szerepet vállaltak az 1848–49-es polgári átalakulás kivívásában, illetve az önvédelmi harc megszervezésében. A 2018 októberében megtartott konferencia résztvevői Jeszenák János báró munkásságát elemezték, s az előadásokból a korábbi kötetekhez méltó színvonalú kiadványt szerkesztettek.

Melkovics Tamás a báró pályafutásának reformkori szakaszát tekinti át, s megállapítja, hogy Jeszenák a korabeli főrendi ellenzék fontos tagja volt, aki igazi elhivatottsággal foglalkozott a közügyekkel. A szerző részletesen elemzi Jeszenáknak Széchenyi István eszméitől Batthyány Lajos és Kossuth Lajos nézeteinek elfogadásáig vezető útját, és feltérképezi azokat az okokat, amelyek szinte predesztinálták őt a főrendi ellenzéki tevékenységre. A tanulmány egyik legfontosabb megállapítása azonban az, hogy Jeszenákék pozsonyi palotájában alakult ki a főrendi ellenzék csírája.

Fónagy Zoltán Jeszenák nyitrai főispánságát, valamint országgyűlési felsőtáblai tagságát vizsgálja az írásában. A szerző kissé távolabbról indítja a tanulmányát, először bemutatja az 1848 előtti főispáni rendszert, majd a forradalmat követő átalakulást. Részletesen szól Nyitra vármegye 1848. évi belső viszonyairól s arról, hogy Jeszenák hogyan teljesítette a főispáni kötelességeit a megyében.

Hermann Róbert tanulmánya ugyancsak „mélyfúrásnak” minősíthető, hiszen a közlemény első része rendkívüli alapossággal ismerteti az 1848-ban létrehozott kormánybiztosi rendszert, majd ebben a politikai térben helyezi el a Nyitra vármegyében kormánybiztosi funkciót vállaló Jeszenák János ténykedését. A szerző kimerítően tárgyalja azt, hogy a báró mennyire tevékenyen dolgozott a polgári Magyarország kialakításán, s hogy a hadsereg szervezése terén is elévülhetetlen érdemeket szerzett.

Kedves Gyula szintén az 1848-as események korába kalauzolja el az olvasót az írásá-

ban. Az ő tanulmánya Jeszenák kormánybiztosi tevékenységének első időszakát mutatja be, s részletesen megvizsgálja, hogy a báró milyen eszközökkel védte meg Nyitra vármegyét a szlovák légió támadásaitól, noha ő maga csupán ekkor került első ízben kapcsolatba a honvédséggel. Kedves Gyula egyúttal arra is rávilágít, hogy ez a védelmi tevékenység okozta később Jeszenák vesztét, hőhérai e működése miatt sorolták be őt a „főbűnösök” közé.

Süli Attila tárgyilagos hangvétellő, mégis megrendítő tanulmánya Jeszenák hadbírószági perét és életének utolsó napjait mutatja be. A közleményből megtudhatjuk, hogy a halálra ítéltnek utolsó vigaszt nyújtó Székács József visszaemlékezései alapján Jeszenák nem gondolt a menekülésre, de arra sem, hogy a császáriak kegyetlen bosszút fognak állni a foglyokon. Jóllehet többen is közbenjártak a bárónak nyújtandó kegyelem érdekében, azt nem sikerült elérniük, Jeszenák pedig méltósággal viselte a mártírhalt.

Korpás Árpád kötetzáró írása a dualizmus korának pozsonyi Jeszenák-kultuszát mutatja be. A szerző részletesen elemzi a kultusz kialakulásának okait, illetve folyamatát, a pozsonyi magyarság nemzeti öntudatának formálódását, s arra is rámutat, hogy az egykori koronázóvárosban élő korabeli magyarság az országos közvélemény figyelmét is igyekezett Pozsonyra irányítani.

A vékony tanulmánykötet tehát egy olyan közéleti személyiség portréját rajzolja meg, akinek a neve bár kihullott a köztudatból, mégis érdemes arra, hogy megőrizzük az emléket. Jeszenák János ugyanis egész életútja során tevékenyen küzdött a rá bízott magyar közösségért, legyen az egy vármegye, vagy éppen egy egész nemzet. A báró azonban a halál árnyékában is rendíthetetlen maradt, és a nemzete későbbi jobb sorsának reményében vállalta a mártíromságot is. A kiadvány példaképként állítja az olvasó elé Jeszenákot, aki pályájának minden egyes szakaszában a hazája és a nemzete egyszerű, de hű szolgája maradt, s aki megalkuvás nélkül küzdött a polgári Magyarország felépítéséért.

(Bodnár Krisztián)

Tőkéczi László: A bohém zseni. Gróf Andrássy Gyula szellemi-politikai arcéle. Szerk. Schmidt Mária. Budapest, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2020, 124 p.

Idősebb Andrássy Gyula a magyar történelem jelentős – és viszonylag ismert – szereplői közé tartozik, sokan még azt is tudhatják róla, hogy egykoron ő volt „a szép akasztott”, az 1848-as forradalmárból 1867-es miniszterelnökké vált mágnás (nem is beszélve az Erzsébet császárné-királynéhoz fűződő viszonyát érintő pletykákról). Noha az életútja meglehetősen kalandos volt, s a személyisége is szintúgy érdekes, viszonylag kevés biográfiai munka született Andrássyról. Tőkéczi László szóban forgó kötete sem az életrajz kategóriájába sorolható be, nem pályaképet kapunk benne, sokkal inkább egy ember jellemrajzát. És mivel a szerzője már nem érthette meg e kötetének a megjelenését, így e kiadvány egyúttal a Tőkéczi Lászlóra való emlékezést is szolgálhatja.

A monográfia hét fejezetre oszlik, amelyek egy-egy téma köré épülnek: a gróf életútja és személyisége; a társadalmi és politikai közeg; a nemzet és a magyarság; a kiegyezés és a dualizmus; a parlamentarizmus, az alkotmányosság és a liberalizmus; a gyakorlati politikus; külpolitika. Tőkéczi elbeszélésében Andrássy a művelt, intelligens, intuitív mágnás szerepében jelenik meg, akit a szerző igazi reálpolitikusként ábrázol. Ugyan a grófból erős volt a nemzeti elkötelezettség, de az Ausztriával való együttműködést létfeltételnek tekintette; tudatában volt annak, hogy Magyarország csak akkor maradhat fenn – s akkor teljesítheti az általa is vallott kultúrmissziót –, ha a két birodalomfél együttműködik (külpolitikai téren pedig Németországra támaszkodnak). Andrássy ugyanis osztozott a reformkorból átöröklődött ama félelemérzetben, amely a cári Oroszország, illetve a pánszláv törekvések miatt gyötörte a magyar liberális politikusi gárda tekintélyes részét.

Tőkéczi László „a magyar arisztokrata politizálás modernkori csúcspontjaként” mutatja be Andrássy tevékenységét, a későbbi időszakokat és politikusokat (például ifjabb

Andrássy Gyulát is) viszont egy hanyatlástörténeti narratívába helyezi bele, ami révén a saját koncepcióját Szekfű Gyulának a *Három nemzedék* című művében megfogalmazott elképzelésével rokonítja. Noha a szerző nem hallgatja el sem Andrássy, sem a dualista rendszer hibáit, mégis etalonná, vonatkoztatási ponttá válnak a szemében. A dualizmus Tőkéczi értelmezésében Magyarország „sikerkorszaka” volt (és bizonyos értelemben kétségtelenül igaz is ez a megállapítás), amelynek egyik oszlopos tagját éppen Andrássy gróf adta. S részben ebből is fakad az, hogy a szerző szembeállítja a némileg idealizált dualista időszakot a jelennel, keményen bírálva a neoliberalizmust.

Andrássy Gyula Tőkéczi koncepciójában bohém, de valójában zseniális politikusként, illetve közszereplőként jelenik meg, akit a ma embere számára követendő példaként állít be. És noha a szerző megemlíti, hogy annak idején Benjamin Disraeli nevezte így a magyar gróft, valójában a „bohém” viselkedés kevésbé rajzolódik ki a kötet lapjain, éppen ellenkezőleg: Andrássy nagyon is koncepciózus, intelligens, összefüggésekben gondolkodni tudó személyként lép előnk. Ebben az elbeszélésben a gróf „a szellem arisztokratájaként” is jelen van, aki mind bel-, mind külpolitikai téren tudatosan építette a nemzet jövőjét, s aki bár fontosnak tartotta a múltbeli értékek megbecsülését, mégsem zárkózott el az újítások elől. Tőkéczi szerint Andrássy hitt abban, hogy a változatlanág biztosításához időnként változtatni is kell, azaz bár hosszú távon a Monarchia érdekközösségének fenntartásában látta a magyarság megmaradásának zálogát, ezt a status quót csak a szükséges reformok meghozatala által vélte elérhetőnek. A monográfia tehát kimondva-kimondatlanul ugyan, de a „tökéletes” politikus mintaképeként ábrázolja Andrássyt, akivel a modern kor embereinek azonosulniuk kellene, s akivel maga a szerző is azonosulni látszik.

A kötet egyik jelentős hiányossága azonban éppen ebből az azonosulási szándékból fakad, ugyanis az inkább esszéisztikus jellegű, mintsem valódi tudományos munkának minősülő kiadványból hiányzik a forráskritika. Tőkéczi nem elsődleges forrásokra alapozza

az értelmezését, hanem más történészek – főként Wertheimer Ede – (nem feltétlenül elfogulatlan) elbeszéléseire, azaz valójában az értelmezések értelmezését nyújtja. Noha a szöveg végig élvezetesen olvasható, az Andrássyról esetleg keveset tudó olvasó úgy vélheti, hogy a szerzőnek nem sikerült elhelyeznie a grófot az adott korszakon belül: az érdeklődő viszonylag keveset tudhat meg akár a történeti háttérről, akár Andrássy valódi történelmi jelentőségéről. Így a kötet összességében véve inkább tekinthető szellemi-ideológiai-politikai útmutatásnak, mint történelmi szakmunkának, ha viszont e didaktikus szempontból tekintünk a monográfiára, akkor azt mondhatjuk, hogy vélhetően sokak számára fog majd „útjelző táblaként” funkcionálni.

(Bodnár Krisztián)

Ozorai József: Cirkevní alebo predialistickí šľachtici a ich majetky. Fordította Csiba Balázs. Bratislava, Vydavateľstvo Univerzity Komenského v Bratislave, 2020, 123 p.

Ozorai József (1855–1930) érsekújvári ügyvéd, regionális politikus és író, az „érsekújvári magyarság ősz vezére” volt. Vélhetően szlovák származású (Ozorovszkiak már a 18. században is éltek Érsekújvárban) édesapja, Ozorovszki János neve még a 19. század első felében egyszerűsödött Ozorákra, majd fia, József 1882-ben magyarosított. Ez akkor az erősen magyarosodó városban, ahol a lakosság háromnegyed része hivatalosan is a magyar nemzethez tartozónak vallhatta és érezhette magát (s ez később a csehszlovák hatalomváltásig csak erősödött), vélhetően nem volt kirívó eset. Ozorai esetében, bár jelenleg nem ismertek közölt naplói vagy visszaemlékezései, legkésőbb neveltetése során (az esztergomi bencésknél érettségizett) magáévá tehette a magyar nemzet eszményét, hiszen nemcsak történelmi munkákat, hanem történelmi regényt is írt magyar nyelven, s az már halála előtt, az első Csehszlovák Köztársaság idején jelent meg. Előbb prímási levéltárosként, majd Érsekújvárott ügyvédként működött. Tehetségével és szorgalmával kivívta magának a politikai elismerést is, városi és vármegyei ellenzéki képviselő-testületi tag, később korelnök volt. A magasabb politikai hivatalokat azonban nem vállalta el. Érsekújvári magyar lapok szerkesztője és munkatársa volt, s nagy része volt a rövid életű 1925-ös érsekújvári egyezmény megkötésében is (az OKP és a későbbi MNP közti választási egyezség).

Ozorai József most szlovák fordításban is megjelent műve (Az egyházi vagy praediális nemesek és birtokuk), melyet előbb két sorozatban a *Magyar Sionban*, majd különnyomatként is kiadott, a téma első s máig jelentős összefoglalása volt 1887-ben. Egyedül Hamar Pál talán jogi jellegű kézírata előzhetné meg e tekintetben, de mivel az sajnos mind ez idáig lappang, így tartalmi szempontból sajnos nem is értékelhető. Ozorai e művének fordítása magánkezdeményezésből valósult meg. Az, hogy a mű iránt ma is van igény szlovák nyelven, két dologra világít rá: az egyik, hogy sajnos az egyházi nemesek, s azon belül az esztergomi érsek székei, a látszat ellenére máig viszonylag keveset kutatott téma, valamint arra, hogy a mai szlovák laikus, történelem iránt érdeklődő és fogékony olvasóréteg számára az ilyen alapművek ismeretlenek, illetve a nyelvi akadályok miatt nem érhetőek el. A szakmabeliekre ez természetesen nem igaz, hiszen régióknak adottságaiból adódóan a korábbi korszakokkal foglalkozó történészek számára a magyar nyelv ismerete is elengedhetetlen.

A fordításnak a magyar anyanyelvű olvasó számára az újramegjelentéstől eltekintve egy nagy hozadéka van, az pedig a bevezető. A fordító itt ismerteti a fordítás nehézségeit, röviden értékeli s kontextusba helyezi Ozorai József művét. Az érseki székekkel a mai Szlovákia területén Ozorain kívül még főként Ethey Gyula, Kocsis Aranka (Vajkai szék) és František Oslanský foglalkozott. A könyv végén 6 kép egészíti ki a művet, melyek azonban nem kötődnek az eredeti műhöz.

A teljes fordítás (a latin szövegrészeket kivéve, melyeket a szerző kénytelen volt meghagyni Ozorai átírásában) szóról szóra történt, sőt, az eredeti mű említett hibái és hiányosságai miatt Csiba Baláznak gyakran nem volt könnyű dolga az értelmezést illetően. Felrója a szerző szubjektivitását is a témában, természetesen a mai kor szakmai szemszögéből,

valamint a mű célzatosságát. A fordításban az eredeti mű jegyzetszámait is rendbe rakta, de nem választja őket külön saját bevezetőjének jegyzetapparátusától. A modern követelményeknek megfelelően újrairta a szakmai hivatkozásokat, természetesen a szlovák historiográfia által használt formában, a rövidítéseket a bevezetőben oldja fel. Nagy kár, hogy a fordítás hozadékán felül, szakmabeliként nem jegyzetelte le külön a műben foglaltakat. Ez nem a véletlen Ózorai hibáinak anakronisztikus felrovása, hanem az amatőr érdeklődők eligazítása, de a szakma számára is fontos tájékoztatás lett volna. A néhány bevezetőbeli említésen kívül, a szakmai „hibák” így valójában a tájékoztatók által újrahagyományozódhatnak. A bevezetőben említett néhány oldalszám pedig az eredeti különlenyomat oldalszámaira hivatkozik, hiszen a fordításban az oldalak nincsenek jelölve, így csak azzal együtt értelmezhető. Hogy Ózorai emlékezetből dolgozott-e, vagy sem (vö. 13. jegyzet), az már sajnos a családnévlista alapján nem dönthető el (eredeti 119–123. oldal, fordításban 76–78. oldal), mivel hogy ugyan léteztek összeírások, de valószínűleg nem (csak) azokból dolgozott, így nem biztos, hogy minden egyes említett családot mindig hozzá tudott rendelni egy adott településhez, nem beszélve arról, hogy előfordult, hogy egy család szétágazva több településen is adományos volt (ezt ugyan néhol Ózorai is említi), vagy idővel áttelepült.

Az említett listán a települések szlovák formáinak közlése érthető, bár azt nehezen tudjuk elképzelni, hogy Csente-pusztá ismeretlen lenne a fordító előtt. Néhány további helynév feloldása is ismert: Kérapáti minden bizonnyal Apátikér, azaz Nyitranagykér része (bár a Kerek családnál csak Apáthi áll, míg például a Pinke családnál egész formában), Gyarmath alatt valószínűleg Zsitvagyarmat valamelyik részét kell érteni, „Rócháza” pedig, ha minden igaz, Ekel része. A Boncz és Borsiczky családnál szlovákul a rejtélyes Posoba helység szerepel, ami azért is furcsa, mert magyarul az előbbinél Udvard, utóbbinál Szöllös áll. Udvard talán nem szorul magyarázatra, Szöllös pedig kortól függően több helység is lehetne, de a valószínűbb, hogy Garamszőlösre kell gondolnunk a magyarországi Gömörszölös (?) helyett.

(Érsek)Vadkert és Bernece(baráti) szintén Magyarországon van, nehezen találánk őket szlovákiai helységnévszótárakban. Utóbbit Barsberzencével sem szabadna keverni, hiába volt egy időben érseki birtok. Péterfalva (Vajkai szék) és Czudorillés (Érsekléi szék) pontos elhelyezkedése nem ismert. Pócs, Szekeresd, Szira és Kopasz (Kapás?) jelenleg sem azonosítható. Hogy Patak alatt pontosan mit kell érteni, az viszont számunkra rejtély. De igazából nem az azonosítás nehézsége volt Ózorainál a legfőbb a gond, hanem ezen adatok keltezetlensége és forrásolatlansága, hiszen nem mindegy, hogy egy adott család pontosan mikortól is birtokos érseki adomány (?) jogán az adott településen. Ha feltételezzük, hogy Ózorai József egykoron találkozott a székek iratanyagával, hiszen elemzésének témájául is választotta az érseki nemességet, akkor felmerül a kutató számára a legfontosabb kérdés: ma pontosan hol találhatóak ezen iratok a Prímási Levéltár iratanyagában, hiszen legalább a jegyzőkönyvek másolatait felküldték az érsekségre, mégsem lelni nyomát, és sajnos Ózorai sem hivatkozott különálló levéltári egységre művében.

Az sem teljesen világos, hogy ha az esztergomi érsek nemeseinek székei csak a „főpapi szék díszé és ékessége” gyanánt maradtak fenn, akkor miért volt szükség két (összevonva valójában négy) szék restaurálására? Az adományos rendszer újraszervezése ugyanis elméletlen rögtön két bandérium kiállításának költségét „fedezte”, de ha az érseki nemesek vitézsége nem is (lásd a párkányi csatát), a bandériumok katonai szerepe ekkorra már megkérdőjeleződhetett, még ha a kisenemeségben ez nem tudatosult is, a „fenntartó” érsekekben bizonyára felmerült. Ez nem kellett volna, hogy automatikusan megtörténjen, hiszen a török kor végeztével teljes újraszervezéssel számolhatunk, egyes kuriális települések újránépesítésével és tömeges adományozásokkal, mint ahogy ezt a rendszert minden érsek újabb adományaival meg is erősítette. A rendszer egy székek is fenntartható lett volna, sőt fenntarthatóbb, hiszen a két összevont szék egymástól függetlenül működött, s nem minden egykori településen állították vissza az érseki nemesi birtokrendszert a székek jogha-

tóságával együtt. S ha valóban ennyi lett volna csupán, mi szüksége volt a pannonthalmi főapátnak, a győri székeskáptalannak s a győri és a zágrábi püspöknek is ez intézményrendszer további „fenntartására”? E fontos 17. század végéig folyamatos is feltárássra és magyarázatra szorul még.

Csak remélni tudjuk, hogy Csiba Balázs ezt a nagy munkát (azaz a mű mai szemszögből már ismert tárgyi tévedéseire való figyelemfelhívást és a téma kiegészítését) más formában külön megteszi, merthogy hiába alapmű, Ozorai a saját korában sem volt hivatásos történész (igaz, a levéltárrendezésbe belekóstolt, és művelt jogtudós volt), de főként több állítása mára túlhaladott. Annál is inkább ajánlatos lenne a továbbgondolás, mert talán nem túlzás, ha Csiba Balázst, már az eddigi munkássága (például Genealógia predialistov z Dobrohošťa do začiatku 15. storočia [2015]; Diplomatar šľachtického rodu Kondé [2019 társsz.]; Az Olgay család levéltárának oklevelei [2015, 2017, 2020]) alapján is, jelenleg a téma és azon belül a Vajkai szék leghivatottabb kutatójának tarthatjuk, s ez legalább e szervezeti egység középkori történetét illetően bizonyosnak vehető.

(Csuthy András)

Ulrich Jasper Seetzen: Úton a Duna mentén Magyarországon / Unterwegs auf der Donau in Ungarn 1802. Budapest / Hildesheim / Zürich / New York, Balassi Kiadó, Georg Olms Verlag. Közreadja Detlef Haberland–Katona Tünde, 2020.

2020-ban megjelent Ulrich Jasper Seetzen (1767–1811) tudós, utazó 1802-es, Ernst Jacobsennel tett dunai útvjáról (Bécs–Konstantinápoly irányban) készült naplójának magyarországi szakasza (valójában az utazás Béctől a Vaskapuig történő részét közli) a Balassi Kiadó (Budapest) és Georg Olms Verlag gondozásában. A szerkesztés Detlef Haberland és Katona Tünde munkáját dicséri, a fordítói munkát utóbbi végezte.

A kötet tartalmaz egy elemző bevezetést Haberlandtól (7–20. p.), a napló magyar fordítását (23–175. p.), térképet és helynévmuta-

tót, de oldalszám-hivatkozás nélkül (176–179 p.), képmellékletet (183–202. p.), német nyelvű bevezetőt (203–217 p.), az eredeti mű német átiratát (221–397 p.), és a műhöz kötődő bibliográfiát (399–400 p.). A gazdag magyarázó jegyzetapparátusban (180 jegyzet) további szakirodalmi hivatkozások is fellelhetőek. Az eredeti mű Oldenburgban (Landesbibliothek) található 8 kötetben, de ez idáig nem jelent meg, ám várható a szöveg teljes kritikai kiadása.

Ulrich Jasper Seetzen 1767-ben született Sophiengrodenben tehető parasztcsaládban, ez azonban magában nem volt elegendő későbbi utazási terveinek megvalósításához. Bátyját követve 1785-ben iratkozott be a göttingeni Georg-August Egyetem orvosi fakultására, de tanult növénytant és természettörténetet is. Oktatója volt mások mellett Johann Friedrich Blumenbach zoológus, antropológus, aki angol kapcsolataival szintén hozzájárulhatott terveinek megvalósításához. 1789-ben Göttingenben szerzett doktori fokozatot növénybetegségek rendszerezéséről szóló disszertációjával. 1789-ben többek között Alexander von Humboldttal, Heinrich Wilhelm Kels orvossal és a matematikus Friedrich Kriessel együtt alapítótagja volt egy göttingeni diáktársaságnak, ami tovább szélesítette tudományos kapcsolatrendszerét. Tudományos tervének fő célja az Egyenlítői-Afrika átszelése volt. Energikus személyként szelmalmok, fűrészüzem, sőt mészégető üzemeltetésével is foglalkozott, majd nyugat-poroszországi birtokfelügyelő lett. Több üzlet és kutatóút tette, főként német nyelvterületen, s ezek nagyobb részéről még életében nyomtatásban is beszámolt. Franz Xaver Zach csillagász bevezette a csillagászati és geodéta műszerek használatába, ami a helymeghatározást tette lehetővé számára. Mindezek a tapasztalatok és ismeretek afrikai útjához szolgáltak felkészülésként. Utazása előtt megjelentette útitervét, belépett egy szabadkőműves páholyba és hivatali állalt, illetve hercegi támogatást szerzett útjához. Ezért útjáról folyamatosan kéziratokat, nyomtatványokat és tárgyakat küldött Gothába a keleti gyűjtemény gyarapítására. 1802. június 2-ától volt úton, s egyes helyeken többet időzve akklimatizáló-

dott, illetve törökül és arabul tanult. Kairóban áttért az iszlám vallásra is, s elzarándokolt Mekkába és Medinába. Ezek után kitérőt tett a mindaddig szinte ismeretlen Jemenbe, ahol 1811 szeptemberében valószínűleg meggyilkolták. Haláláról csak 1815-ben számolt be egy másik utazó, James Silk Buckingham. Jemeni gyűjtései és úti feljegyzései már nem jutottak el Európába.

Ami miatt a mi figyelmünkre is érdemes, az az, hogy az útinaplóból nem hiányzik Komárom és környéke sem (35–36., illetve 235–236. p., s említi még Gönyűt, Aranyost, Örsűjfalut, Szőnyt, Tatát, Dunaalmást, Neszmélyt). A szerző 1802. augusztus 31-én útitársával, Ernst Jacobsennel meg is szállt Komárom városában, igaz, csak egyetlen éjszakára. A baj csak az, hogy az akkori Komárom városáról és erődjéről nem értekezik se sokat, se hízelgőt. Kiemeli a környező aranymosókat, a gólyákat és a szőlősöket, Komáromban pedig a szigetet, egy lengőkompot és a pontonhidat, valamint számos kikötött hajót. A hajómalmokat többször említi, ezek számát Komáromnál 37-ben adja meg, melyek 5 sorban srégen helyezkedtek el a folyón. A híd mellett álló Szarvashoz címzett fogadóban nem kaptak helyet, így a Tiroler vendéglőben szálltak meg. Szétnéztek a piacon, ahol sok volt a gyümölcs, főként berkenye. A nagy dominikánus kolostor melletti egyik kávézóban a helyben elérhető minőségi újságok (a bécsi *Magyar Hírmondó*, a *Hamburger Nachrichten* és a *Wiener Zeitung*) számát dicsérte. Az erődbe egy gát vezetett a náddal benőtt árkon keresztül. Az erőd elhanyagoltságát, lepusztultságát a földrengésekkel magyarázza (a nagy földrengések

után, de még a napóleoni háborúk előtt vagyunk), a romok egy részét elbontották. Helyőrség nem volt a várban, s enyhén szólva nem nyugozta le a látvány. A város utcáit szélesnek, de keszekusznak tartotta, a házak földszintesek voltak, az utak rosszak és piszkosak, s a városképből csak a gólyafészkeket emelte ki pozitívumként. Szállásadói nem ébresztették fel hajnalban, hogy elérjék a hajót, s a szállásról is csak kerülővel jutottak ki, mivel a kapu zárva volt. Véltetően kellemtelen tapasztalatai is hozzájárulhattak a felvázolt negatív városképhez, hiszen a környező Duna menti településekről legfeljebb semlegesen vagy épp dicsőően vélekedik, pedig fel sem kereste azokat, s eredeti terve szerint útirajzát megjelenésre szánta. Bizony, a vendéglátás mindig is fontos eleme volt a világban rólunk alkotott képnek.

Nem kívánok a műről további alapos elemzést adni, hiszen az Seetzen életrajzával, utazásának leírásával és nehézségeivel, korrajzzal, eredményeinek és megfigyeléseinek (például a határmenti karantén) bemutatásával, illetve utazásának kontextusba helyezésével együtt részletesen megtalálható Detlef Haberland bevezetőjében. Az útinapló mint műfaj magában is érdekes, de a forrás kora miatt is értékes adatokat és ismereteket szolgáltat a Duna menti településekről, főként a nagyvárosokról, valamint az akkori hajózási körülményekről. Ennek ellenére valószínűleg a kötet nem lesz a komáromi lokálpatrióták legtöbbet forgatott és idézett kedvence, mindenesetre egy esetleges korrajzhoz kihagyhatatlan adalék.

(Csuthy András)

Számunk szerzői

Bodnár Krisztián (1984)
történész, segédlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára Sátoraljaújhelyi Fióklevéltár, Sátoraljaújhely, Magyarország)

Csehy Zoltán (1973)
költő, műfordító, irodalomtörténész (Comenius Egyetem, Pozsony, Szlovákia)

Csuthy András (1985)
régész (Duna Menti Múzeum, Komárom, Szlovákia)

Farkas György (1969)
adjunktus (ELTE TTK FFI, Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest, Magyarország)

Lapl Zsuzsanna (1959)
szociológus, író, újságíró (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja; Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, Szlovákia)

Lendák-Kabók Karolina (1986)
egyetemi docens (Szociális Munka Tanulmányi Program, Bölcsészettudományi Kar, Újvidéki Egyetem, Újvidék, Szerbia)

Mészáros András (1949)
nyugalmazott egyetemi tanár, filozófiatörténész (SZTA Filozófiai Intézet, Pozsony, Szlovákia)

Molnár Imre (1956)
történész, nyugalmazott diplomata (Budapest, Magyarország)

Öllös László (1957)
politológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja; Konstantin Filozófus Egyetem, Nyitra, Szlovákia)

Poláčková, Zuzana (1961)
történész (a Szlovák Tudományos Akadémia Történeti Intézete [HÚ SAV], Pozsony, Szlovákia)

Popély Árpád (1970)
történész (Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja; Selye János Egyetem, Komárom, Szlovákia)

Vataščin Péter (1987)
etnológus (Fórum Kisebbségkutató Intézet Etnológiai Központja, Komárom, Szlovákia)

Zsigmond Dezső (1956)
filmrendező (Budapest, Magyarország)